M. van Bakel

Historische bronnen in antropologisch onderzoek

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 143 (1987), no: 1, Leiden, 3-13

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

MARTIN A. VAN BAKEL

HISTORISCHE BRONNEN IN ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK

Dit artikel is geschreven als bijdrage aan de discussie tussen historici en antropologen over het gebruik van bronnen. Hier probeer ik twee misvattingen die gewoonlijk leven bij historici over antropologen en hun gebruik van bronnen wat te nuanceren. De eerste misvatting is dat antropologen in het algemeen de beschikking hebben over een vrijwel onbeperkt bronnenarsenaal waaruit ze voor hun onderzoek kunnen putten. De tweede misvatting is dat antropologen nogal nonchalant – om niet te zeggen lichtzinnig en lichtvaardig, of nog erger: onverantwoord – omgaan met hun bronnen. Beide misvattingen wil ik proberen te nuanceren met behulp van een specifiek voorbeeld – Mangareva, ook wel Gambier genoemd, in de zuidelijke Pacific – aangevuld met verwijzingen naar enkele andere archipels in deze regio.

De Gambier-archipel behoort tot de hoge eilanden in de Pacific, gevormd rond een, nu gedoofde, vulkaantop. De archipel ligt op 23°8' Zuiderbreedte en 134°55' Westerlengte. Ze omvat een viertal bewoonde eilandjes met een totale oppervlakte van 22 km² en wordt geheel omgeven door een grote lagune waar omheen een ring van kleine, lage, koraal-eilandjes (Motu). De archipel werd ontdekt in 1797 door het missieschip *Duff* onder leiding van kapitein Wilson. Ten tijde van deze ontdekking lag het inwonertal naar schatting tussen de 2 à 3000 personen: een hoge bevolkingsdichtheid. Vóór ongeveer 1830 blijven de contacten met de Europeanen incidenteel en kortdurend.

De eerste beschrijving van de archipel en haar inwoners is gebaseerd op een veertiendaags bezoek van Beechey in 1825. Naast dat van Beechey zijn er nog een aantal bezoeken van parelhandelaars en walvisvaarders in deze periode, maar zij laten geen beschrijvingen na. Ook Wilson, de ontdekker van de archipel, heeft de eilanden niet bezocht en heeft geen uitvoerige beschrijving achtergelaten. Na 1834, wanneer Franse missionarissen zich permanent in de archipel vestigen, verandert de situatie snel en dramatisch. In drie jaar tijd is de archipel gekerstend

---

MARTIN A. VAN BAKEL is docent culturele antropologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden, waar hij tevens afstudeerde. Hij is voornamelijk geïnteresseerd in evolutionisme, materialisme en demografie, vooral m.b.t. Polynesië. Eerder verschenen van hem: 'The "Bantu" expansion: Demographic models', *Current Anthropology* 22-VI, pp. 688-691, en, mede onder redactie van R. R. Hagesteijn en P. van de Velde, *Private politics; A multi-disciplinary approach to 'Big-man' systems*, Leiden: Brill, 1986. Drs. van Bakel is bereikbaar op het I.C.A., Stationsplein 10, 2300 RA Leiden.

en omgebouwd tot een modelvoorbeeld van een “Rijk Gods op aarde”. Latere bezoekers als Moerenhout (Moerenhout 1837), Dumont d’Urville (Dumont d’Urville 1842), Lesson (Lesson 1846a en b) en anderen, zijn voor hun informatie over de bevolking vrijwel geheel afhankelijk van deze missionaris(sen).

Dit “Rijk Gods” op Mangareva duurt tot ongeveer 1870, wanneer Laval – de belangrijkste, en lange tijd de enige, van de oorspronkelijke missionarissen in de archipel – uit Mangareva verbannen wordt en de Franse overheid zich (min of) meer rechtstreeks met de archipel gaat bemoeien. Niet alleen veel van de oorspronkelijke cultuur op Mangareva verdwijnt snel, ook de bevolking zelf neemt snel af. Tussen 1834 en 1870 is de bevolking meer dan gehalveerd, van ongeveer 2200 tot nog geen 1000 inwoners. Deze daling heeft zich vrijwel tot op de dag van vandaag voortgezet. In 1959 (Auger 1959:338) waren er niet meer dan enkele tientallen (mogelijk) oorspronkelijke Mangarevanen over.

De middelen van bestaan werden in hoofdzaak geleverd door vruchtbomen – waarbij vooral de broodvrucht het stapelvoedsel vormde – en de visvangst. De cultuur van de bevolking van vóór de kerstening wordt ons geschilderd in bijna bijbelse termen. Aan het hoofd van de samenleving stond de “vorst” – *akariki* – van Rikitea, “le roi Gregorio I”. Gregorio, blijkens zijn uitgebreide genealogie, stamt in rechte lijn af, niet alleen van Apeti, de eerste vorst die omstreeks 1550 A.D. de gehele archipel onder zijn eenhoofdige bestuur verenigde, maar via hem van Tupa, die omstreeks 1200 A.D. alle belangrijke cultuurgewassen in de archipel bracht. Tupa was ook de voorouder van alle andere belangrijke families in de archipel. Tupa op zijn beurt stamde in rechte lijn af van de godheid die omstreeks 1100 A.D. Mangareva geschapen zou hebben (Laval 1938:1). Op wereldlijk terrein werd de vorst bijgestaan door de hoofden van de andere “stammen” in de archipel. Deze stamhoofden waren allen onderling nauw verwant, niet alleen via een genealogische band met Tupa en de goden, maar ook door onderlinge huwelijksrelaties. Op geestelijk terrein werd de vorst bijgestaan door de hogepriester, meestal een naast familielid, die tevens hoofd was van een omvangrijke priesterklasse. De vorst regeerde voornamelijk door het opleggen van *tapus* – meestal in samenwerking met de hogepriester en/of de raad van hoofden. Er bestond een uitgebreide orale traditie met betrekking tot het vorstenhuis, gekenmerkt door ellenlange verhalen over landverdelingen, vetes, oorlogen, bloedbaden, emigraties, en dergelijke. De vorst en zijn familie, waartoe ook de “stam”hoofden hoorden, waren de bezitters van de grond. “La terre de Mangareva appartient autant à nous qu’au roi, disent les chefs; et alors il ne peut commander seul” (Lesson 1846a:179). Over de bevolking wordt weinig anders meegedeeld dan dat ze tribuutplichtig zijn, in meerderheid zelfs geen gebruiksrechten op grond bezitten en daardoor aangewezen zijn op visvangst (in de lagune) en dat ze verspreid wonen, in

kleine groepjes van 4 tot 6 huishoudens in de vele kleine baaitjes langs de kust.

Na dit korte overzicht van de bevolking en haar cultuur, komen we nu aan het probleem van de bronnen. Voor de reconstructie van de oorspronkelijke cultuur van de Mangarevaanse bevolking staan ons ogenschijnlijk een redelijke hoeveelheid vroege bronnen ter beschikking. Een bijna uitputtende opsomming leveren de volgende werken: Beechey (1831), Buck (1938), Emory (1939), *Grammaire* (1908), Janeau (1935), Green (1967), Laval (1938; 1968), Lesson (1846a en b), Moerenhout (1837) en Wilson (1799). Daarnaast zijn er nog enkele brieven van missionarissen en van Franse bestuursambtenaren en militairen. Bij nadere beschouwing echter vallen van deze werken een groot aantal geheel of gedeeltelijk af. De archeologische werken van Emory en Green vallen af, omdat ze nauwelijks informatie geven over Mangareva. Green heeft slechts een uiterst summiere samenvatting van zijn onderzoek op Mangareva gepubliceerd. Emory pretendeert weliswaar uitgebreid over de archeologie op Mangareva te schrijven, maar hij blijkt deze gegevens te baseren op zijn archeologisch onderzoek op Temoe-atol (ongeveer 40 km van de Gambier-archipel verwijderd), omdat – dankzij de kerstening – er geen archeologische overblijfselen op Mangareva meer aanwezig zouden zijn (Emory 1939). Bovendien is zijn onderzoek vooral gericht op grote architectonische constructies. De eerste Europese ontdekker, Wilson, vaart alleen op een afstand langs de archipel, geeft haar de naam Gambier – ter ere van een Engelse admiraal/sponsor van de expeditie – en geeft een naam aan de hoogste top – Mount Duff – maar gaat niet aan land. De eerste beschrijver, Beechey, geeft alleen een kort overzicht van zijn veertiendaags bezoek. Latere bezoekers als Moerenhout en Lesson delen mee dat hun – geringe – informatie vrijwel geheel van de missionarissen, met name van Laval, afkomstig is. Er blijven daarom maar drie grote werken als mogelijke primaire bronnen over: Buck 1938, Janeau 1935a en b, *Native Manuscript*, en Laval 1938. Met betrekking tot deze bronnen wordt – met name door latere beschrijvers – gesuggereerd dat het 3 onafhankelijke studies zouden zijn. Buck's werk zou het resultaat zijn van veldwerk op Mangareva – in het kader van de Mangareva expeditie van het Bernice P. Bishop Museum te Honolulu omstreeks 1930. Janeau's *Native Manuscript* zou een compilatie zijn door een Mangarevaan van inlandse mythen en orale traditie. Laval's werk was bedoeld als geschiedenis van het Mangarevaanse volk vooral ten behoeve van toekomstige missionarissen. Het is gebaseerd op aantekeningen en ervaringen van hemzelf gedurende een bijna 40-jarig verblijf in de archipel (Laval 1938). Daarnaast heeft Laval nog een uitgebreid verslag geschreven over de missieneringsactiviteiten op deze eilanden (Laval 1968), evenals een *grammatica annex woordenboek* van het Mangarevaans.

Nadere bestudering van de werken van Buck, Janeau en Laval leert al snel dat ze uit éénzelfde bron moeten komen. Niet alleen de opbouw van deze drie werken stemt in hoge mate overeen, zelfs een groot deel van de teksten is bijna woordelijk gelijk. Met betrekking tot het werk van Peter Buck is dit snel te begrijpen wanneer we de voorgeschiedenis van het Mangarevaanse volk recapituleren. De mogelijkheden voor etnografisch onderzoek op Mangareva waren omstreeks 1930 uiterst beperkt (Emory s.d.). Sinds ongeveer 1840 was dankzij de kerstening niet alleen de eigen Mangarevaanse cultuur vrijwel geheel te gronde gericht, maar ook de mensen zelf waren bijna volledig verdwenen. De vraag is dus gewettigd of er überhaupt in 1930 nog dergelijk etnografisch onderzoek mogelijk was. Dat Buck tijdens, of tenminste kort na, zijn onderzoek op Mangareva kennis had van Laval's werk, blijkt mede uit het voorwoord tot Laval's boek, waarin Buck als een van de grote initiators tot uitgave hiervan wordt genoemd. Het werk van Buck en dat van Laval verschijnen in hetzelfde jaar. Laval's werk blijkt geschreven in de periode na 1871, wanneer hij, op grond van vermeende misdaden, door de Franse overheid naar Tahiti verbannen is. Daar zou hij de geschiedenis van Mangareva geschreven hebben in samenwerking met een verder ongenoemde Mangarevaan. Dit zou natuurlijk een (oude) inlandse sleutel-informant voor Laval geweest kunnen zijn en de mogelijke schrijver van het *Native Manuscript*. Navraag bij het moederhuis van de paters s.s.c.c. te Rome leert echter dat Laval's assistent op Tahiti een toen ongeveer 30-jarige priester, père Mama Taira Putairi (Tiripone), was (Cools, mondelinge mededeling). Gezien de inhoud van Laval's werk, lijkt de meest waarschijnlijke verklaring voor de vrijwel letterlijke overeenkomst tussen het manuscript van Laval en het *Native Manuscript*, dat Tiripone de geschiedenis van Mangareva, zoals door Laval geschreven, in het Mangarevaans heeft vertaald ten behoeve van de bevolking zelf. Later heeft Janeau dit inlandse manuscript vervolgens weer aangevuld met een Franse vertaling. In de archieven van de paters s.s.c.c. te Rome is de enige complete versie van het *Native Manuscript* die in het manuscript van Janeau, waarin de inlandse tekst naast de Franse vertaling staat.

Samengevat komt het erop neer dat, ondanks de ogenschijnlijk redelijke hoeveelheid min of meer primaire bronnen over de oorspronkelijke cultuur op Mangareva, er in feite slechts één bron is waar we voor Mangareva uit kunnen putten. Controle hierop is daarom slechts – en dan nog uiterst beperkt – mogelijk via interne analyse van deze bron zelf, aangevuld met materiaal uit enkele korte brieven van andere missionarissen, een incidentele Franse bestuursambtenaar of militair en de gegevens van Beechey. Naast deze interne controlemogelijkheden, beschikken we voor deze regio ook nog over externe mogelijkheden tot controle. De belangrijkste hiervan is gelegen in het gegeven dat Mangareva ligt in Polynesië en dat dit gebied wordt beschouwd als één etno-

logisch studieveld. Dit houdt in dat de culturen binnen deze regio zeer grote overeenkomsten vertonen met betrekking tot hun basisstructuren, hetgeen onderlinge vergelijking mogelijk maakt en hierdoor een zekere mate van toetsing van gegevens. Deze analyses tonen aan dat we voor wat betreft Laval van geluk mogen spreken, omdat hij niet alleen een goed observator maar vooral een consciëntieus en eerlijk beschrijver blijkt te zijn geweest.

Belangrijke vertekeningen in zijn verhaal heb ik slechts bijna uitsluitend kunnen vinden in zijn beschrijving van de oorspronkelijke religie, waarin zijn katholieke achtergrond nogal eens aanleiding is geweest tot een “hineininterpretieren” in christelijke zin of tot een vertekende weergave van gegevens. Hij is echter ook, voor zover mij bekend, de enige bron over deze regio die zonder veel omhaal toegeeft op Manga-*reva*, achteraf gezien, een aantal grote fouten gemaakt te hebben – overigens toen met de beste bedoelingen. Zo beschrijft en erkent hij als grote fout(en) een serie maatregelen die geleid heeft tot het min of meer geheel vernietigen van de lokale economie en ecologie. Hij ziet zijn visie op de kersteningsopdracht als oorzaak hiervan, evenals een onvoldoende inzicht in de aard van het lokale ecologische evenwicht. Kerstening van de bevolking hield onder andere in het op grote schaal bouwen van kerken, kloosters en scholen – voor een bevolking van nauwelijks 2000 “zielen”. Mede als uiting van geloofsijver moesten deze gebouwen in westerse stijl opgetrokken worden en als het even kon met westerse materialen. Zo moest bijvoorbeeld de belangrijkste kerk in de archipel, de kathedraal van Rikitea, niet alleen groot genoeg zijn om de gehele bevolking van de archipel te kunnen bevatten (inclusief de verhoopte aanwas), ze moest ook zoveel mogelijk een kopie zijn van de mooiste kerk in Frankrijk, de kathedraal van Chartres. Behalve stenen, gehouwen uit rotsen en koraal, waren hiervoor enorme hoeveelheden cement nodig. Hiertoe werden grote hoeveelheden koraal gehaald uit de *motu* die de rand van de lagune beschermden. Deze koraal moest in grote ovens gebrand worden met behulp van geweldige hoeveelheden hout. In korte tijd werd hiervoor de archipel vrijwel geheel ontbost, zozeer zelfs dat men alles moest doen om een eenzame kokospalm te handhaven als baken voor de scheepvaart. Met name het kappen van de bomenrij langs de kust bleek fataal, doordat nu de passaat vrij baan had bij de spaarzame produktiebomen. Door deze ontbossing hadden weer en wind vrij spel met de dunne teeltlaag, met als gevolg dat door de erosie de subsistence-tuinbouw vrijwel onmogelijk werd. Dit werd nog versterkt door de grootschalige inzet van arbeidskrachten – “ledigheid is des duivels oorkussen” – onder andere bij de bouwwerken en het vervaardigen van decente (westerse) kleding. Import van graan uit Peru, waarvoor meestal te weinig geld was, moest uitkomst bieden bij de nu herhaaldelijk optredende hongersnoden. De gevolgen waren natuurlijk ingrijpender en complexer dan hier beschreven en zeker catastrofaler

dan Laval zelfs maar vermoed heeft. Hij erkent echter uitvoerig dat het kappen van de bomen, vooral die langs de kust, op een dergelijke schaal een voorkoombare fout is geweest.

Voor vele archipels in Oceanië is deze case-study met betrekking tot Mangareva exemplarisch te noemen. Vrijwel elke archipel of eiland is tijdens en kort na de ontdekking door de Europeanen slechts kort en incidenteel bezocht en mede daardoor summier beschreven (zie echter o.a. Tahiti en Hawaii als – gedeeltelijke – uitzonderingen). Bezoeken van minder dan een week à veertien dagen waren eerder regel dan uitzondering. In de verslagen voeren vaak bezoeken van inlanders aan de schepen de boventoon boven bezoeken – laat staan onderzoek – aan land en bevolking. Met uitzondering van de feitelijke beschrijvingen van eigen ervaringen – inclusief de vaak onbegrepen of verkeerd geïnterpreteerde aspecten hiervan – kwam de informatie van de vroege bezoekers veelal via tolken uit andere archipels (met name voor Oost-Polynesië van Tahiti) of van zogenaamde beachcombers of castaways, veelal deserteurs van eerdere schepen. Zo krijgen Krusenstern en Langsdorff in 1804 tijdens hun tiendaags verblijf op de Marquesas Eilanden hun belangrijkste informatie van respectievelijk Robarts en Cabri, beiden deserteurs die al geruime tijd op deze archipel verblijven. Deze beiden hebben ook nog hun meer of minder opgesmukte verhalen (zie bijvoorbeeld ook Melville's *Typee* van 1846) over hun wedervaren in deze archipel achtergelaten. Deze vormen, naast de journalen van Mendaña (Quiros 1904) en Captain Cook (Beaglehole 1967), tezamen met het waarschijnlijk verloren gegane manuscript van Crook – een zendeling van de London Missionary Society die tussen 1797 en 1799 gedurende ongeveer anderhalf jaar op de Marquesas verbleef – de belangrijkste vroege primaire bronnen over deze eilanden. Met betrekking tot het verloren gegane manuscript van Crook, dat in verschillende latere publicaties genoemd wordt, kan nog worden opgemerkt dat het als zodanig waarschijnlijk nooit bestaan heeft. Volgens zijn eigen brieven waren de aantekeningen van Crook bedoeld als basis voor een werk over de Marquesas Eilanden dat door een zekere S. Greathead – whoever that may be – samengesteld zou worden (o.a. brief van Crook 9 maart 1825: in London Missionary Society arch. te Londen). Voor zover is na te gaan is dit werk er nooit gekomen. Het enige wat we mogelijk hiervan bezitten is een manuscript van een onbekend auteur – zeker niet Crook, blijkens het handschrift en de tekst – in de Mitchell Library te Sydney. Dit manuscript stamt uit omstreeks 1800 en moet gebaseerd zijn op door Crook geleverde gegevens. Ook voor de Marquesas geldt, net als voor Mangareva, dat kort na de ontdekking door James Cook niet alleen de oorspronkelijke cultuur vrijwel geheel verdwijnt, maar ook de bevolking.

Nog sprekender in dit laatste opzicht zijn de lotgevallen van de

Paaseilanders. Hier slaagden Peruviaanse slavenhalers erin om vrijwel de gehele bevolking, en in ieder geval de gehele lokale intelligentsia, te vernietigen voor er ook maar enige, meer dan anekdotische, informatie over de bevolking en cultuur bekend was. Zozeer zelfs dat we niet eens hun schrift – nota bene het enige inlandse schrift in heel Oceanië – kunnen lezen, hoewel pogingen tot ontcijfering nu langzaam resultaten beginnen op te leveren (cf. Barthel 1971).

Met betrekking tot vele archipels in Oceanië – mogelijk met uitzondering van Hawaï, Samoa, Tahiti en Tonga – blijken over het algemeen de bronnen dus veel schaarser en beperkter dan ze op het eerste oog leken. Echter zelfs voor de hiervoor genoemde mogelijk gunstige uitzonderingen, waarvoor we wel degelijk over een redelijk aantal min of meer primaire bronnen beschikken, moeten we ons er van bewust zijn dat het gebruik van deze bronnen problematisch is. Dit ongeacht of het nu oorspronkelijk inlandse bronnen, als David Malo (1971) en John Papa Ii (1959) zijn (zie onder andere Kooijman 1946), of vroege westerse bronnen (zie onder andere Herbert 1980). Kooijman (1946) toont met betrekking tot Hawaï duidelijk aan dat vroege inheemse schrijvers in het algemeen behoren tot een generatie die na de ontdekking geboren zijn en in ieder geval hun schrijfkunst danken aan een (minstens gedeeltelijke) westerse opleiding, die haar sporen overduidelijk in hun geschriften nalaat. Ze zijn vaak “Roomser dan de Paus”, ware het niet dat ze veelal tot een niet-katholiek, maar wel christelijk, geloof horen. Ditzelfde geldt eigenlijk ook met betrekking tot de mythen en legenden die in latere perioden verzameld zijn.

Onze bronnen over het oorspronkelijke Oceanië zijn dus niet alleen vaak uiterst summier, maar bovendien, voor zover ze er zijn, afkomstig uit een westerse – of minstens een westers opgeleide – pen. Dit laatste geldt eigenlijk ook voor onze latere, en zelfs de meeste recente bronnen. Met name Herbert (1980) toont duidelijk hoe beschrijvingen van inlandse culturen door (vooral westerse) onderzoekers soms meer vertellen over de eigen culturele achtergronden van deze onderzoekers dan over de betrokken inlandse cultuur. Voor Oceanië geldt daarenboven nog dat de archeologie – een belangrijke bron voor controle – eigenlijk nu pas de kinderschoenen begint te ontgroeien.

De opinie dat antropologen in het algemeen over een vrijwel onuitputtelijk bronnenarsenaal beschikken kunnen we daarom gevoeglijk naar het rijk der fabelen verwijzen. Dit geldt volgens mij niet alleen met betrekking tot historisch onderzoek van antropologen, maar ook voor recent onderzoek, hoewel soms in (iets) mindere mate. Theoretisch beschikken antropologen over de mogelijkheid de te bestuderen bevolking te (her)onderzoeken. Echter een groot aantal van die bevolkingen is inmiddels verdwenen; waardoor we aangewezen blijven op oude(re) bronnen. Belangrijker echter is dat veel bevolkingen in een geweldig snel tempo verandering – meestal verwestering – (hebben) ondergaan,

waardoor heronderzoek maar in beperkte mate mogelijk is. Tenslotte, veel antropologisch onderzoek was (en wordt) verricht met een impliciet of expliciet beperkte vraagstelling, waardoor niet altijd antwoord gegeven kan worden op andere vraagstellingen. Voeg hierbij de bijna onuitroeibare neiging van antropologen om ieder een *eigen* volk te “bezitten”, waardoor heronderzoek weinig plaats vindt. De zeldzame keren dat dit wel gebeurt toont dan hoe een andere vraagstelling of pre-occupatie van de betrokken antropologen tot bijna tegenstrijdige onderzoeksresultaten kan leiden. Klassiek in dit opzicht zijn de onderzoekingen van Redfield (1930) en Lewis (1951) in het Mexicaanse dorpje Tepoztlán. Recent is de veel stof opwerpende herstudie en herinterpretatie door Freeman (1983) van de cultuur op Samoa zoals beschreven door Mead (1928).

De misvatting dat antropologen lichtzinnig om zouden gaan met hun bronnen is uiteraard moeilijker te weerleggen. Natuurlijk, ook voor antropologen zijn bronnen problematisch en is bronnenkritiek een essentiële eis. Eén voorbeeld van een bronnenkritiek heb ik hiervoor al gegeven met betrekking tot de bronnen over de Mangarevaanse cultuur, waar het werk van Laval (1938, 1968) als vrijwel enige bron over bleef. Een andere vorm van bronnenkritiek, die hiervoor ook al terloops is aangeduid, is de vraag in hoeverre de eigen achtergrond van de beschrijver invloed heeft gehad op zijn visie op, en dus op zijn beschrijving van, het onderzochte volk (cf. Herbert 1980). Ik geloof dat een groot gedeelte van de misverstanden omtrent bronnengebruik tussen antropologen en historici hier zijn grondslag vindt.

Ik wil proberen dit te verduidelijken aan de hand van een deel van Laval's beschrijving van de politieke structuur op Mangareva. Volgens Laval is de “roi de Rikitea” de koning van de archipel. Laval doet nogal wat moeite om ons een Lodewijk XIV op Mangareva voor te schotelen. Het “Rijk Gods” onder leiding van Laval zal van dit ideaal meer werkelijkheid proberen te maken.

Ondanks het feit dat de observator en beschrijver – mijn (enige) bron over Mangareva – Laval het uitdrukkelijk heeft over de vorst van Rikitea, Gregorio I, en ondanks zijn opsomming van vorstelijke parafernalia en attributen – zijn lijfwacht, zijn ministerraad, enzovoorts – ben ik bij lange na niet geneigd om op Mangareva te spreken van een vorstendom. Laat staan van een “Vroege Staat”, ondanks het gedurende enkele eeuwen ontbreken van fissie in dit “Rijk” – zie onder andere Claessen & Skalnik (1978; 1981) (welke Vroege Staat kan op iets dergelijks bogen?). Hoewel mogelijk de Mangarevanen zelf en ook Laval misschien geneigd zijn te denken over hun samenleving in termen van een vorstendom en een staat – en het ook als zodanig legitimeren – ben ik geneigd te kijken naar het hier beschreven politieke systeem met nadruk op de vraag: “in hoeverre komt dit systeem op Mangareva overeen met politieke systemen elders?”

Er is ontegenzegglijk een erfelijke hoogste leider: Gregorio I is in meerdere of mindere mate de oudste zoon in de oudste lijn van afstammelingen van Apeiti, de stichter van deze lijn van leiders in een geünificeerde samenleving. Niet geheel (on)weersproken heeft hij zeggenschap over de grond in de archipel. Hij is minimaal primus inter pares (*akariki*) van een hogere stand (de *togo'iti*) in de samenleving, die het bestuur en de macht in de archipel aan zich getrokken heeft. (Bestuurs)-macht berust grotendeels op het aantal aanhangers dat men weet te verwerven; echter aanhangers – ook de gewone bevolking – kunnen van leiders wisselen: “Mais rien n’était plus sacré pour ce peuple que la propriété et le droit d’en disposer. Le joug d’un despote lui était odieux” (Laval 1938:139).

Deze bestuurders – de *togo'iti* (familiehoofden) – zijn allen nauw aan elkaar verwant. Dit neemt uiteraard spanningen, haat en nijd, en zelfs openlijke confrontaties, binnen de *togo'iti*-groepering niet weg (Laval c.s. weten, zeker in het begin van hun verblijf, op deze animositeit tussen de *togo'iti* handig in te spelen). Sacrale aspecten zijn de *akariki* (“vorst”) van Rikitea niet vreemd, doch ze lijken weinig of niet te verschillen van die van andere *togo'iti*; er zijn nauwelijks specifieke rituelen, ceremoniën, taken, functies of attributen aan hem toe te wijzen. Wel is de *akariki* van Rikitea het hoofd van de grootste factie in de archipel, mede omdat zijn dal het grootste en vruchtbaarste is in de gehele archipel. Zijn factie omvat maximaal 500 personen. Zijn besluiten hebben slechts zeggingskracht buiten zijn eigen factie, wanneer en voor zover de andere *togo'iti* ermee hebben ingestemd. De *akariki*, evenals trouwens ook de andere *togo'iti*, kan niet alleen door de raad van *togo'iti*, maar ook en vooral door (de raad van) zijn eigen factie afgezet en zelfs verbannen worden. Het aanzien en de macht van een *akariki* zijn afhankelijk van de omvang van zijn factie. Dit geldt eveneens voor de andere *togo'iti*. De omvang van het bestuursapparaat, zo men hier al van kan spreken, is op het hoogste niveau beperkt tot de *akariki* en zijn raad van *togo'iti*. Op lager niveau is dit de *togo'iti* met zijn raad van familie-(gezins-)hoofden. De *akariki* en zijn *togo'iti*-raad functioneren niet als hoogste beroepsinstantie tegen besluiten van het “lagere” niveau; elk heeft een eigen onafhankelijk terrein van bevoegdheden. De *togo'iti* en zijn raad zijn autonoom in besluiten betreffende hun eigen gebied. De *akariki* met de *togo'iti*-raad hebben alleen bevoegdheden de gehele archipel betreffende, en dan nog uitsluitend en voor zover alle *togo'iti* het hiermee eens zijn. Dissidenten kunnen moeilijk in het gareel gedwongen worden. Sprekende illustratie van de omvang en zwaarte van de bestuurstaken lijkt het gegeven dat twee missionarissen, aanvankelijk zonder enige kennis van de taal en de gewoonten, in drie jaar tijds hier een “Rijk Gods” onder vrijwel hun allenheerschappij wisten te stichten, terwijl daarna Laval in zijn eentje gedurende bijna veertig jaar – en zonder de tussenkomst van de Franse overheid ongetwijfeld nog veel langer – dit

systeem wist te handhaven, hoewel nominaal onder Gregorio I en zijn opvolgers. "Ik (Laval) ben de staat; leve de koning."

GECITEERDE LITERATUUR

- Auger, M., 1959, 'Aspects de l'acculturation aux îles Gambier – notes d'un missionnaire', *Journal de la Société des Océanistes* 15, pp. 338-348.
- Barthel, T. S., 1971, 'Pre-contact writing in Oceania', in: T. Sebeok (ed.), *Current trends in linguistics*, The Hague: Mouton, pp. 1165-1186.
- Beaglehole, J. G. (ed.), 1967, *The journals of Captain James Cook on his voyage of discovery*, 3 vols, Cambridge: The Hakluyt Society.
- Beechey, W. F., 1831, *Narrative of a voyage to the Pacific and Beering's Strait*, 2 vols, London: Henry Colburn and Richard Bentley.
- Buck, P. H., 1938, *Ethnology of Mangareva*, Honolulu: B. P. Bishop Museum Prejss (B.P.B.M. Bulletin 157).
- Claessen, H. J. M., en P. Skalník (eds.), 1978, *The early state*, The Hague: Mouton.
- , 1981, *The study of the state*, The Hague: Mouton.
- Crook, W. P., s.d., The Mitchell Library Crook ms., in: G. M. Sheahan, 1958, *Marquesan Source Material*, ms. in London Missionary Society archief te Londen.
- Dumont d'Urville, J. S. C., 1842, *Voyage au Pole Sud et dans l'Océanie*, 3 vols, Paris: Gide.
- Emory, K. P., 1939, *Archaeology of Mangareva and neighbouring atolls*, Honolulu: B. P. Bishop Museum Press (B.P.B.M. Bulletin 163).
- , s.d., *Verslagen van de Mangareva expeditie*, Honolulu: B. P. Bishop Museum archief.
- Freeman, J. D., 1983, *Margaret Mead and Samoa: The making and unmaking of an anthropological myth*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Grammaire, 1908, *Essai de grammaire de la langue des îles Gambier ou Mangareva*, Braine-le-comte: Zech et Fils.
- Green, R. C., 1967, 'Settlement patterns: Four case-studies from Polynesia', in: W. G. Solheim II (ed.), *Archaeology at the eleventh Pacific Science Congress*, Honolulu: Social Science Research Institute University of Hawaii.
- Herbert, J. W., jr., 1980, *Marquesan encounters; Melville and the meaning of civilization*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Ii, J. P., 1959, *Fragments of Hawaiian History*, Honolulu: B. P. Bishop Museum Press.
- Janeau, V. F., 1935a, *Histoire de Mangareva depuis les temps les plus reculés*, ms. in S.S.C.C. archief te Rome.
- , 1935b, *Archipel des Gambier au paganisme*, ms. in S.S.C.C. archief te Rome.
- Kooijman, S., 1946, 'De "schepping van hemel en aarde" in Kepelino's tradities van Hawaii; Onderzoek naar oorspronkelijk Polynesische en Christelijke gedachten als grondslag van een gekerstende godsvoorstelling', *Mensch en Maatschappij* 5, pp. 309-320, 357-378.
- Krusenstern, A. J. von, 1811, *Reise um die Welt in den Jahren 1803, 1804, 1805 und 1806 auf Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät Alexander des Ersten auf den Schiffen Nadeshta und Newa*, Berlin: Haude und Newa.
- Langsdorff, G. H., 1812, *Bemerkungen auf einer Reise um die Welt in den Jahren 1803 bis 1807*, Frankfurt am Main: Friedrich Wilmans Verlag.
- Laval, H., 1938, *Mangareva: l'Histoire ancienne d'un peuple Polynésien*, Braine-le-comte: Maison des Pères des Sacrés Coeurs.
- , 1968, *Mémoires pour servir à l'histoire de Mangareva: Ère chrétienne 1834-1871*, Paris: Musée de l'Homme. [Publ. de la Société des Océanistes 15.]
- Lesson, P. A., 1846a, 'Archipel de Mangareva', *Revue de l'Orient* 10, pp. 161-199.
- , 1846b, 'Visite à l'archipel de Mangareva', *Revue de l'Orient* 10, pp. 269-305.
- Lewis, O., 1951, *Life in a Mexican village: Tepoztlán restudied*, Urbana: University of Illinois Press.

- Malo, D., 1971, *Hawaiian antiquities*, Honolulu: B. P. Bishop Museum Press.
- Mead, M., 1928, *Coming of age in Samoa*, New York: W. Morrow.
- Melville, H., 1972, *Typee; A peep at Polynesian life*, Harmondsworth: Penguin. [Oorspr. uitgave 1846.]
- Moerenhout, J. H., 1837, *Voyages aux îles du Grand Océan*, Paris: Arthur Bertrand.
- Native Manuscript*, s.d., *Native Manuscript*, vertaald door V. F. Janeau, ms. in S.S.C.C. archief te Rome.
- Quiros, P. F. de, 1904, *Narrative of the voyage of the Adelantado Alvaro de Mendaña de Neira for the discovery of the islands of Solomon*, 2 vols, London: Hakluyt Society.
- Redfield, R., 1930, *Tepoztlán: A Mexican village*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, J., 1799, *Missionary voyage to the southern Pacific Ocean performed in the years 1796, 1797, 1798, in the ship Duff, commanded by captain James Wilson*, London: S. Gosnell.